

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ ԿՐԹԱՅԱՄԱԼԻՐ

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՋԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Ջետազոտության թեման՝ Սիրիան որպես հայկական սիյունքի կայացած համայնք

Ջետազոտող ուսուցիչ՝

Սուսաննա Հակոբյան

անուն, ազգանուն

Երևանի Նաիրի Չարյանի անվան հ 130 հիմնական դպրոց ԴՈԱԿ
դպրոց

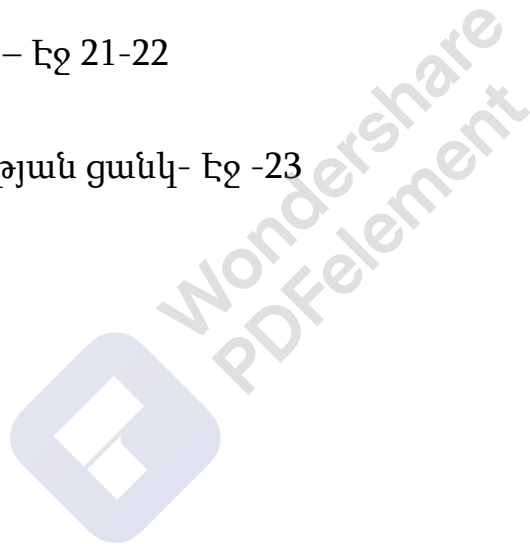
Ղեկավար՝

Նունե Ասրյան

անուն, ազգանուն

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ներածություն _____ Էջ 3-4
2. Միրիան՝ որպես հայկական սփյուռքի կայացած համայնք– Էջ 5-20
3. Վերջաբան – Էջ 21-22
4. Գրականության ցանկ- Էջ -23

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Միրիայի հայ համայնքը Մերձավոր Արևելքի ամենահին ու ավանդական համայնքներից մեկն է, որին շատ հաճախ անվանում են նաև Սփյուռքի մայր համայնք: Այն վերակազմավորվեց Հայոց ցեղասպանությունից և Կիլիկիայի հայաթափումից հետո: Եվ չնայած սկզբնական փուլի բազմաթիվ դժվարություններին՝ հայ տարագիրներին, այնուամենայնիվ, հաջողվեց ժամանակի ընթացքում հարմարվել հյուրընկալ երկրի քաղաքակրթական յուրահատկություններին: 1924թվականին Միրիայի քաղաքացիություն ստանալը կարևորագույն նշանակություն ունեցավ սիրիական հասարակության մեջ հայերի ինտեգրման համար: Հայերն աստիճանաբար սկսեցին մասնակից դառնալ երկրի քաղաքական, ռազմական, տնտեսական, հասարակական ու մշակութային զարգացումներին:

Միննույն ժամանակ արաբական աշխարհը՝ ի դեմս Միրիայի, դարձավ այն նպաստավոր միջավայրը, որտեղ հնարավոր եղավ պահպանել հայկական ինքնությունն ու ինստիտուցիոնալացնել համայնքային կառույցները: Միրիայի, մասնավորապես Հալեպի հայ համայնքը, դարձավ արևմտահայերենի և արևմտահայերի մշակույթի պահպանման ու զարգացման ամենակարևոր ու բացառիկ օջախներից մեկը ողջ Սփյուռքում:

Միրիայում հայերն իրավունք ստացան կազմակերպելու իրենց ազգային կյանքը, ազատորեն դավանելու սեփական կրոնը, սովորելու մայրենի լեզուն, զարգացնելու հայկական մշակույթը: Մասնավորապես Հաֆեզ Ալ-Ասադի /1971-2000թթ./ իխշանության գալուց հետո հայերին տրված իրավունքները, այդ թվում՝ կրթության ոլորտում, պետականորեն ամրագրվեցին: Հայերը Միրիայի զարգացման հարցում ունեցած ներդրման ու բարի անվան շնորհիվ՝ կարողացան վայելել թե՛ իշխանությունների և թե՛ հասարակության համակրանքը: Որպես երկրի լիիրավ քաղաքացիներ՝ նրանք էապես նպաստեցին Միրիայի՝ մասնավորապես սոցիալ-տնտեսական և մշակութային կյանքի աշխուժացմանը:

Միրիայի հայ համայնքի ազգային կյանքը կազմակերպվեց հայկական կազմակերպությունների և միությունների աշխույժ գործունեության հետևանքով: Միրիայի երեք հայկական համայնքներն էլ՝ առաքելական, կաթոլիկ և ավետարանական, իրենց կրոնական ու աշխարհիկ կառույցների միջոցով զգալի դեր կատարեցին հայկական հոգևոր ու նյութական արժեքների ստեղծման ու պահպանման, ինչպես նաև համայնքային խնդիրների կարգավորման գործում: Համայնքային տարբեր կառույցների միջոցով սիրիահայերը մշատապես ամուր կապեր պահպանեցին Հայրենիքի հետ, որը դարձավ ազգային գոյության կարևոր հենասյուններից մեկը:

Միրիահայ համայնքում առկա հիմնախնդիրների ինքնության, հայապահպանության, հայկական կրթության և դպրոցների, խառնամուսնությունների, ներհամայնքային խնդիրների, փոխադարձ ընկալումների, հայ եկեղեցու, համայնք-պետություն հարաբերությունների, ինտեգրման, և վերջապես, համայնքի հեռանկարի հետ կապված հարցերի ուսումնասիրությունն ունի ինչպես գիտական, այնպես էլ քաղաքական ու գործնական նշանակություն: Առանց նշված խնդիրների քննության՝ անհնար կլինի ամբողջական պատկերացում կազմել սիրիահայ արդի համայնքի և նրանում ընթացող զարգացումների մասին:

Ընդհանրապես, արաբական աշխարհի, այդ թվում, Միրիայի, հայ համայնքների ուսումնասիրությունն ավելի քան արդիական է՝ մասնավորապես Մերձավոր Արևելքում ընթացող հասարակական-քաղաքական ներկա բարդ ու խրթին գործընթացների համատեքստում: Միրիայի հայ համայնքն այսօր կանգնած է լուրջ մարտահրավերների առաջ: Ինչպես երկրի մնացած քաղաքացիները, հայերը նույնպես մտահոգված են Միրիայում 2011թ. մարտ ամսից սկսված ներքաղաքական ճգնաժամով, ինչն էապես կապված է Մերձավոր Արևելքում «արաբական գարնան» արդյունքում ձևավորված նոր իրավիճակի հետ: Այս տեսանկյունից սիրիահայ համայնքի ներկա ու ապագա շատ իրողություններ պայմանավորված են սիրիական պետականության կայունության և առաջընթացի հետ:

Սիրիան՝ որպես հայկական սփյուռքի կայացած համայնք

Արդի համայնքի կազմավորումը անցել է բարդ ու դրամատիկ մի պրոցես: Սիրիայի տարածքը առաջին հանգրվանն էր, ու հասնում էին հայ բռնագաղթված զանգվածները: Հայերը Սիրիայում(Ասորիքում) բնակություն են հաստատել հնագույն ժամանակներից: Սիգրան Բ. Մեծի օրոք Ասորիքի զգալի մասը որոշակի ժամանակահատված (մ.թ.ա. 80-60-ական թթ.) ընդգրկվել է հայկական տերության կազմում: Հայկական աղբյուրները հիշատակում են, որ այդ ժամանակ հայերի մեծ գաղթ է տեղի ունեցել դեպի Սիրիայի հյուսիսային շրջաններ¹: Սիրիայում բնակություն հաստատած հայերի թիվը ստվարացել է VIIդ. արաբական տիրապետության հաստատումից հետո: Մեծ թվով հայեր ծառայության են անցել արաբական արքունիքում և բանակում: Հայերի թիվը Սիրիայում մեծացել է մասնավորապես Հայաստանում Բագրատունիների թագավորության անկման, սելջուկ-թուրքերի ասպատակությունների, մոնղոլ-թաթարական բազմամյա տիրապետության, իսկ հետագայում Նան Կիլիկյան հայկական պետության անկման /1375թ./ հետևանքով: Հայկական տարրը նշված շրջանից ի վեր սկսել է բնակություն հաստատել Դամասկոսում, Փայասում, Ալեքսանդրետում, Հալեպում և այլուր²:

240 հայ երևելիներ իրենց ընտանիքներով և մերձավորներով հաստատվել են Հալեպում, որոնց սերունդները հետագայում ձուլվել են և արաբացել: Դրա վկայությունն են այդ ժամանակից պահպանված, սակայն ձևափոխված հայկական անունները՝ Մեսրոպ գերդաստան, Հայեք, Աշշի, Ֆարրա, Սենքերի, Աճեմի և այլն³:

Սիրիայի հայկական համայնքները վերելք են ապրել XV-XVIIդդ., երբ միջազգային տարանցիկ առևտրի Կասպից ծով-Աստրախան-Ազով ուղին, կորցնելով նախկին նշանակությունը, իր տեղը զիջել է Թավրիզ-Հալեպ ճանապարհին: Դեպի

¹ Աբրահամյան Ա., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հ. 1, Երևան, 1964, էջ 428:

² Փաշյան Ա., Հարությունյան Լ., Սիրիայի հայ համայնքը, արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, 2011. էջ 9:

³ Հայ Սփյուռք հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 509:

Հալեպ ամենակարճ և բանուկ ճանապարհին անցնում էր Հայաստանի Բերկրի, Արճեշ, Արծկե, Խլաթ և Բաղեշ քաղաքներով:

Ըստ Հ. Թովուզյանի համադրած աղյուսակի, 1923-24 թվականներին Սիրիայի հայ բնակչությունը հասնում էր 96 հազարի, որից 16 հազարը հին բնակիչներն էին, իսկ 80 հազարը եղեռնից փրկված զանգվածն էր: Ի դեպ, նույն աղբյուրի վրա հենվելով, կարելի է ցուցադրել հայության ժողովրդագրական մակընթացություններն ու տեղատվությունները, օրինակ, Հալեպին վերաբերող տվյալներով. 1918 թվականին քաղաքում կար 60 հազար հայ, իսկ 1919-20 թվականներին՝ 35 հազար, 1921-22-ին՝ 75 հազար, 1923-24 թվականներին՝ 48 հազար:

Ժողովրդագրական այս տեղաշարժերը վկայում են, որ հայ զանգվածը, որ արդեն իսկ հասել էր թշվառության եզրին, նույնիսկ այդ պայմանների մեջ օգտագործվում էր դաշնակից, մասնավորապես, Ֆրանսիայի դիվանագիտության ձեռքում իբրև մանր դրամ՝ Թուրքիայի հետ նրանց հարաբերությունների մեջ: Զուգահեռաբար, Սիրիայի մանդատը ստացած Ֆրանսիան ջանում էր օգտագործել նույն զանգվածը՝ որպես սիրիական ժողովրդի ազգային ազատագրական շարժման դեմ ուղղված գործոնի: Միյն հայության ողջամիտ կեցվածքը հնարավորություն տվեց վիժեցնել նման ծրագրերը:

Զբաղմունքի տեսակետից հայության մեծամասնությունը արհեստավորությունն էր: Գրեթե մենաշնորհային դիրք ունեին ալաջա գործվածքի, ասեղնագործության, գորգագործության, մետաքսագործության. պղնձագործական, կոշկակարական, կաշեգործական արհեստանոցները:

Համայնքի գոյավորման սկզբնական շրջանում ուժեղ չէր նաև առևտրով զբաղվողների կազմը, քանի դեռ չէր կուտակված քիչ թե շատ բավարար դրամագլուխ: Բայց շուտով պատկերը սկսում է փոխվել և առևտրորով զբաղվողները ավելի ու ավելի լուրջ տեսակարար կշիռ են ստանում համայնքում: 30-ական թվականներին արդեն ձեռք է բերվում նյութական ինքնաբավություն, համայնքը ստեղծում է տնտեսական անհրաժեշտ պայմաններ, որոնց վրա էլ հենվում է ազգային կեցության ինքնահաստատման գործընթացը:

Սիրիահայ համայնքը մեծապես համալրվել է 1915թ. Հայոց ցեղասպանությունից մազապուրծ գաղթականներով: Սկզբնական շրջանում

Միրիայում հայ գաղթականներն ապրել են ծանրագույն պայմաններում՝ հիմնականում վրանային ճամբարներում: Հատկանշական է, որ սկզբնական թույլում հայերը մտադրություն չունեին վերջնականորեն հաստատվել Միրիայում, որտեղ նրանք հայտնվել էին միանգամայն նոր, ինչ-որ իմաստով խորթ մի միջավայրում, որն ուներ տարբերակիչ մի շարք գործոններ՝ էթնիկ, կրոնական, լեզվական, մշակութային և այլն: Սակայն հետագայում նրանք հաշտվեցին Միրիայում հաստատվելու իրականության հետ, իսկ նշված գործոնները պարզապես նպաստեցին հայ տարեգիրների էթնիկ և մշակութային ինքնության պահպանմանը:

Հայերը ժամանակի ընթացքում սկսեցին ինքնակազմակերպվել որպես համայնք, ցուցաբերեցին քաղաքական կազմակերպվածություն՝ ինտերգրվելով նաև Միրիայի հասարակական կյանքում: Աստիճանաբար տարագիրների զանգվածը վերաճեց կազմակերպված ու կենսունակ համայնքի, որը ձգտում էր ամեն կերպ պահպանել ազգային ինքնությունը: Այս գործնառնական գաղափարներում ունեցավ Հայ առաքելական եկեղեցին, որը, իր բուն գործառնականությունն զուգահեռ, բացառիկ դեր խաղաց տարագիրների, այդ թվում, հայ որբերի և կանանց հավաքագրման, նրանց օգնություն տրամադրելու գործում: Հայ առաքելական եկեղեցու հովանու ներքո էր գործում Աղքատախնամ հանձնախումբը, որը համակարգում էր տարագիրներին տրամադրող օժանդակությունը: Հայերի շրջանում ակտիվ գործունեություն են ծավալում նաև հայկական հայրենակցական, մշակութային ու բարեգործական միություններն ու կազմակերպությունները, ինչպես նաև ազգային քաղաքական կուսակցությունները/Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան /ՍՀԴԿ/, Ռամկավար ազատական /ՌԱԿ/ և Հայ հեղափոխական դաշնակցություն /ՀՅԴ/, որոնք համայնքային խնդիրների լուծման նպատակով համագործակցում էին եկեղեցու հետ: Միրիայում հայ համայնքի ձևավորման ամենավաղ խրջանից ի վեր հայկական ազգային կուսակցությունները սկսեցին ակտիվ գործունեություն ծավալել, որոնք, սակայն, ի սկզբանե ունեին որոշ տարաձայնություններ⁴:

Փաստորեն, Միրիայում հաստատված հայ համայնքն ինչպես քաղաքական, այնպես էլ ներհամայնքային խնդիրներին առնչվող հարցերում այնքան էլ միատարր չեն: Եվ չնայած առկա տարաձայնություններին՝ հայ համայնքն իր օրակարգում ուներ

⁴ Թոփուզյան Հ., Միրիայի և Լիբանանի հայկական գաղթօջախների պատմություն/1841-1946/, Երևան, 1986, էջ 209:

խնդիրներ, որոնց շուրջ դրսևորում էր միասնականություն: Միրիայում հայերի սոցիալ-քաղաքական կյանքում նոր առաջընթաց սկսվեց նրանց՝ 1924թ. հունիսի 12-ին Ազգերի լիգայի կողմից տրամադրված ինքնության վկայագրերի, և ապա նույն թվականի ամռանը Միրիայի քաղաքացիություն ստանալուց հետո: Հայերին թույլատրվեց մասնակցել ընտրություններին, ինչն արաբների կողմից միանշանակ չընդունվեց, քանի որ ֆրանսիական մադասային իշխանությունները հայերի հետ համագործակցությունը կարող էին պաշտոնապես տեղափոխել քաղաքական ոլորտ:

Այսպիսով՝ քաղաքացիություն ստանալը նշանակալի իրադարձություն էր հայ համայնքի՝ ոչ միայն որպես ինստիտուցիոնալ կառույցի ձևավորման, այլ նաև հայարաբական հարաբերությունների զարգացման տեսանկյունից: Հետագա տարիներին, արդեն որպես քաղաքացի, հայերն ակտիվորեն մասնակցում էին Միրիայում ազգային-ազատագրական շարժումներին, նաև արաբ-իսրայելական պատերազմներին: 1940-ականների վերջին և 1950-ականներին Միրիայում տեղի ունեցած բազմաթիվ հեղաշրջումները, այնուհետև 1958-1961 թթ. Միրիայի և Եգիպտոսի միավորումը որոշակի բացասական ազդեցություն ունեցան ողջ երկրի, այդ թվում՝ հայերի համար: Սակայն արդեն 1967թ. հայ համայնքը պատմական ձեռքբերում ունեցավ: Նրան հաջողվեց սիրիական պետության հետ ձեռք բերել կարևորագույն մի փոխզիջում: Հայերին Միրիայում թույլատրվեց հայկական դպրոցներում չորս ժամ ազգային լեզու՝ հայերեն և երկու ժամ հայերենով կրոն դասավանդել:

Միրիայում Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին ունի երկու թեմ՝ Բերիո, որ ենթական է Անթիլիասին և Դամասկոսի, որ ենթակա է Էջմիածնին: Միրիահայ համայնքի հիմնական մասը Հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդներն են, կան նաև հայ կաթոլիկներ և հայ ավետարանականներ: Հայ կաթոլիկներն ունեն առաջնորդարաններ Դամասկոսում և Հալեպում, իսկ հայ ավետարանականները համայնքապետություն Հալեպում: Ներկայումս սիրիահայ համայնքը պաշտոնապես հաշվվում է 100.000: Համայնքի թվաքանակի վերաբերյալ շրջանառվում են ավելի նվազ տվյալներ՝ 50.000-80.000-ի շրջանակներում⁵: Պետության կողմից սիրիահայ առաքելական համայնքը դիտարկվում է որպես կրոնական փոքրամասնություն:

⁵ Փաշյան Ա., Հարությունյան Լ., Միրիայի հայ համայնքը, արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, 2011թ., էջ 13:

Համայնքը ղեկավարվում է հոգևոր-կրոնական իշխանության կողմից, որն ունի դատական և իրավական գործառույթներ, ինչն ամրագրված է Սիրիայի Արդարադատության նախարարության կողմից: Եկեղեցին պետության մոտ իր համայնքի ներկայացուցիչն է, իսկ համայնքի մոտ՝ պետության:

Փաստորեն, Սիրիայում դեռևս որոշ չափով պահպանված է միլլեթի ինստիտուտը, որը ձևավորվել է Օսմանյան կայսրության շրջանում: Հայտնի է, որ օսմանյան նվաճողները, գրավելով Կ. Պոլիսը, ոչ մուսուլմաններին բաժանեցվին երեք՝ հունական, հայկական և հրեական միլլեթների կամ կրոնադավանական համայնքների: Չնայած արդեն Հաֆեզ Ալ-Ասադի իշխանության տարիներից հայերը գրեթե չեն մասնակցել երկրի քաղաքական զարգացումներին՝ կենտրոնանալով հայապահպանության խնդիրների վրա, սակայն նրանք ներգրավված են Սիրիայի սոցիալական ու մշակութային գործընթացներում, գիտակցվում են որպես Սիրիայի լիիրավ ու արժանավոր քաղաքացիներ:

Սիրիայում հայկական կուսակցությունները գործում են սահմանափակ ձևով հասարակական, մշակութային և մարզական կազմակերպությունների կամ միությունների շրջանակներում: Սիրիահայ համայնքն, ըստ էության, ցանցային կառույց է, քանի որ բոլոր միությունները և կրոնադավանական ուղղություններն ունեն իրենց ենթակառուցվածքները կամ մասնաճյուղերը Սիրիայի գրեթե բոլոր հայաշատ շրջաններում Հալեպում, Դամասկոսում, Քեսաբում, Կամիշլիում, Հոմսում, և այդ ճանապարհով յուրաքանչյուր շրջանակ սերտորեն կապված է իր մասնաճյուղերի հետ: Ակումբներում կազմակերպվում են մշակութային և մարզական տարբեր միջոցառումներ: Շատ հաճախ Հայաստանից, ինչպես նաև Սփյուռքի տարբեր շրջաններից և արտերկրից հրավիրվում են մշակութային և հասարակական-քաղաքական գործիչներ: Սիրիայում գործող միությունները պաշտոնապես արտոնված են գործում, գրանցված են Սիրիայի Սոցիալական և աշխատանքի նախարարությունում և ունեն իրենց ներքին կանոնադրությունը: Սիրիայում գործում են Համազգայինի հայ կրթական և մշակութային միության, Նոր սերունդ մշակութային միություն, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության, Թեքեյան մշակութային միության մասնաճյուղերը, Հայ կաթոլիկե միությունը և յալն:

Միրիայում գործունեություն ծավալող միությունների շարքում իր ուրույն տեղն ունի Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության սիրիական մասնաճյուղը, որը հիմնադրվել է 1910թ. Հալեպում: Հայոց ցեղասպանությունից հետո ՀԲԸՄ-ն իր 40 մասնաճյուղերն է հիմնել Միրիայի տարբեր բնակավայրերում: 1930թ. Ալեքսանդրետի սանջակը Թուրքիային հանձնելուց և 1946-1948թթ. սիրիահայերի՝ Հայաստան ներգաղթից հետո, միության մասնաճյուղերի թիվը նվազեց: 1975թ. Միրիայում գործում էր 6 մասնաճյուղ՝ 1430 անդամներով: Ներկայումս Միրիայում ՀԲԸՄ կենտրոնը Հալեպն է, գործում են նաև Դամասկոսի, Լաթաքիայի, Կամիշլիի, Յակուբիեի և Քեսաբ-գՔարադուրանի մասնաճյուղերը⁶: Հայ բարեգործական ընդհանուր միության մարզական և մշակութային կազմակերպությունը Հայ երիտասարդաց ընկերակցությունն է, որը հիմնվել է 1931թ. Բեյրութում: ՀԵԸ-ն ունի «Ադամյան» թատերախումբը: Հալպեում ՀԵԸ մասնաճյուղը հիմնվել է 1932-ին, իսկ Դամասկոսում՝ 1938-ին⁷: Միրիայի ՀԲԸՄ շրջանային հանձնաժողովին ենթական են երկրի բոլոր մասնաճյուղերն ու օժանդակ մարմինները՝ կրթական, առողջապահական, շինարարական, մատենագիտական և այլ հանձնախմբերը: Կրթական հանձնախումբը հիմնվել է «Ալեք Մանուկյան» մշակութային հիմնադրամը, որը նպաստներ է տրամադրում հանգստի անցած ուսուցիչներին և վաստակավոր մտավորականներին, նյութապես օգնում է Հալեպի համալսարանում սովորող հայ ուսանողներին: ՀԲԸՄ հովանավորությամբ են գործում Հալեպի Լազար Նաճարյան-Գալուտ Կյուլպեկյան, Դամասկոսի Կյուլլապի-Կյուլպեկյան վարժարանները: Ի դեպ, Հալեպի ՀԲԸ Միության մատենագիտական հանձնախմբի հովանավորությամբ է հրատարակվում «Գեղարդ» սիրիահայ տարեգիրքը: Հալպում ՀԲԸՄ հովանու ներքո է գործում նաև «Սարյան ակադեմիան»:

Բավական ակտիվ գործունեություն է իրականացնում նաև Համազգային հայ կրթական և մշակութային միությունը, որը հիմնադրվել է 1930թ. Հալեպում: Այն ենթական է կենտրոնական վարչությունը, որը գործում է Բեյրութում: Միությունը

⁶ Հայ Սփյուռք հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 527:

⁷ Սարգսյան Ա., Հայ երտասարդաց ընկերակցություն, Հայ Սփյուռք հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 669:

մասնաճյուղեր ունի Դամասկոսում՝ «Լևոն Շանթ», Լաթաքիայում՝ «Վահան Նավասարդյան», և այլն⁸:

Ակտիվ գործունեություն է իրականացնում նաև Թեքեյան մշակութային միության Սիրիայի մասնաճյուղը, որը հիմնվել է 1955թ. Հալեպում: Միության հիմնադիր անդամներն էին Խաչիկ Պողոսյանը, Գուրգեն Համայանը, Մկրտիչ Ղազարյանը և Նուբար Հակոբյանը⁹: Դրա հիմնական նպատակն է հայ մշակույթի զարգացումը, հայապահպանությունը և այլն: Միությունն ունի « Ռուբեն Հերյան» և «Էոժեն Բաբազյան» ակումբների վարչություններ, տինանց վարչություն, երիտասարդաց, ընկերային, թատերային, երաժշտական և այլ հանձնախմբեր¹⁰: Սիրիահայ համայնքի բարեսիրական շրջանակներում գործում են «Հովարդ Կարազոզյան» հաստատությունը:

Սիրիայում գոծող հայկական դպրոցների թիվն այսօր անցնում է 30-ը: Բոլոր դպրոցները Սիրիայի կրթական համակարգի կազմի մեջ են և արտադիր իրականացնում են պետական կրթական ծրագրերը: Բոլոր հայկական դպրոցները Սիրիայում վճարովի են, սակայն սոցիալապես անապահով և ոչ վճարունակ ընտանիքների երեխաներին ուսման հարցում միանշանակ աջակցում են եկեղեցին և հայկական միությունները: Մինչև 1950-1960-ական թթ. Սիրիայի հայկական դպրոցներն ազատ էին իրենց գործունեության մեջ: Չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաների հայոց լեզվի, հայ գրականության, հայ ժողովրդի պատմության և կրոնի ուսուցման հարցում: Ավելին, բոլոր հայկական դպրոցների տարրական դասարաններում բոլոր առարկաների ուսուցումը տարվում էր հայերենով ներառյալ արաբերենը և թվաբանությունը:

Նշենք, որ սիրիահայերը ներգրավված են հիմնականում արհեստների ու գործարարության ոլորտներում: Ներկայում զինվորականության մեջ և պետական ապարատում հայեր գրեթե չկան: Մտավորականները միայն մի փոքր մասն են կազմում: Տարբեր մասնագիտություններ ունեցողների մեջ քիչ չեն Հայաստանում կամ ատերկրում ուսանածները: Ակադեմիական գիտությամբ զբաղվողները եզակի անհատներ են: Հատկանշական է, որ Սիրիայում վերջին քսան տարիներին հայ

⁸ Նույն տեղում, էջ 705:

⁹ <http://www.hamazkasyr.com>

¹⁰ Սարգսյան Ա., Թեքեյան մշակութային միություն, Հայ Սփյուռք հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 663:

երիտասարդները կրթության նկատմամբ շատ ավելի մեծ հակում ունեն, և ավելի շատերն են բարձրագույն կրթություն ստանում, քան 1970-80-ականներին էր, ինչը տրամաբանական գոչձընթաց է: Խնդիրն այն է, որ նաձկինում հայերն վաելի էին հակվաձ դեպի արհեստները: Համայնքի հաստատման սկզբնական և հետագա շրջանում առկա կրթական խնդիրները բնականաբար ավելի էին կարևորվում, քան ուսումը: Վերջին տարիներին, կապվաձ ժողովրդագրական գորձոնի հետ, Սիրիայի խոչիչդաչանում կա միայն մեկ հայ պատգամավոր: Հայ թեկնաձուն Հալեպի Հայոց թեմի առաջնորդարանի թեկնաձում է համարվում, ընտրվում է համամասնական ցուցակով: Վերջին խորհրդարանական ընտրությունները տեղի են ունեցել 2007թ. ապրիլին: Սիրիայի Ազգային ժողովի ներկայիս հայ պատգամավորը Հալեպից իրավաբան Սումբուլ Սումբուլյանն է, ով երկրորդ շրջանն է Խորհրդարանում: Նա խորհրդարանի արտաքին կապերի հանձնաձողովր անդամ է և հայ-սիրիական բարեկանության խորհրդարանական հանձնաձողովի նախագահը: Սիրիահայերը քաղաքականությամբ գրեթե չեն զբաղվում, չնայաձ հայերի մեջ կան իշխող «Բասս» կուսակցության անդամներ: Կարելի է ասել, որ հայերը երկրի ներքաղաքական անցուդարձերին նվազագույն մասնակցություն են ունենում:

ՍԻՐԻԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ- ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ ԱՐԴԻ ՓՈԻԼՈՒՄ

1970թ. նոյեմբերին Հաֆեզ Ալ-Ասադն իրականացրեց «անարյուն հեղաշրջում» և իր ձեռքում կենտրոնացրեց իշխանությունը: Նա հայտարարեց «ուղղիչ շարձման» իրականացման մասին: Այդ քաղաքականության համատեքստում հայ համայնքը հնարավորություն ունեցավ ձևափոխել իր հարաբերությունները իրիական պետության հետ: Հաֆեզ Ալ-Ասադը, ով սերում էր փոքրամասնություն հանդիսացող ավալիական համայնքից, գիտակցում էր, որ վարչակարգը կարքի ունի ստանալու նաև երկրի կրոնական փոքրամասնությունների աջակցությունը, ինչը կնպաստեր հենց իր օրինակարգության ընդլայնմանը: Ոչ պաշտոնական մակարդակում փոքրամասնությունների նկատմամբ հանդուրձողականությունը, այդ թվում նաև հայերի, դրվեց այլ հարթության վրա, որի նպատակն էր ապահովել Ալ-Ասադի վարչակարգի նկատմամբ համայնքների դեկավար շրջանականների աջակցությունը: 1970-ականների սկզբին կարելի էր խոսել Սիրիայի հայ համայնքի և վարչակարգի

միջև առկա «դաշինքի»-ն մասին, որի համաձայն թուլացվեց համայնքի նկատմամբ պետական վերահսկողությունը Ալ-ասադի վարչակարգին ցուցաբերվող օժանդակությանը կամ իրականացվող քաղաքականության հետ լուռ համաձայնությանն ի պատասխան: Մակայն վարչակարգը հստակ հասկացնել տվեց, որ անհրաժեշտության դեպքում կարող էր սահմանափակել համայնքային «ազատությունները»:

Միրիական պետության և հայ համայնքի միջև նոր համաձայնությունը լավագույնս դրսևորվեց հայկական դպրոցների պարագայում: Քանի որ համայնքի քաղաքական կյանքն ակտիվ չէր, նոր քաղաքական ուղեգիծը քիչ նկատելի էր այդ ոլորտում: «Տեսանելի» մակարդակում, այդուհանդերձ, Ալ-Ասադի ներկայացրած ինստիտուցիոնալ բարեփոխումները հնարավորություն տվեցին հայերին պաշտոնապես մասնակցություն ունենալ Միրիայի քաղաքական կյանքում: 1971թ. Գրիգոր Էպլիդաթյանը Ռուբեն Դիրարյանի հետ առաջադրվեց սահմանադրական խորհրդում ներգրավվելու համար, որը նպատակ չունեց մշակել նոր սահմանադրությունը: Բացի այն, 1973թ. Ազգային ժողովի առաջին ընտրություններից սկսած՝ հայերը շարունակական ներկայություն ունեն Միրիայի խորհրդարանում: Անկասկած, հայ թեկնածուների ընտրությունը, ովքեր հաղթանակ տարան ընտրություններում, առաջին հերթին վարչակարգի հավանությունը ստացածներն էին, որից հետո միայն նրանք ձեռք բերեցին նաև համայնքի աջակցությունը: Ընտրատարածքներն այնպես էին բաժանված, որ կառավարության աջակցություն վայելող թեկնածուները վստահաբար ընտրվեին: Հալեպում հայկական «ձայնը», անկախ այն բանից, թե հայկական կուսակցություններն ու էին ցանկանում տեսնել ընտրված. հավաքվում էր մեկ ընտրատարածքում, որ ներառում էր ամբողջ նահանգը: Հայ թեկնածուն Հալեպի նահանգի այլ թեկնածուների հետ ընտրվում էր միասնական համամասնական ցուցակով և բնականաբար պետք է վայելեր իշխանության աջակցությունը: Էական էր, որ նոր վարչակարգը պատրաստակամ էր ապահովել համայնքի ներկայացվածությունն Ազգային ժողովում:

1973թ. ընտրություններում Բասս կուսակցությունն օժանդակում է Լևոն Վահիդ Ղազալին՝ առևտրական, սիրիաբնակ «հին հայերի» ընտանիքից, ով ընտրվեց Հալեպից քվոտայով, որը սահմանադրությամբ պատկանում էր բանվորներին և գյուղացիներին: Հաջորդ՝ 1977թ. ընտրություններում, Խորհրդարան վերադարձավ իրավաբան Գրիգոր Էպլիդաթյանը, ով վերընտրվեց 1981 և 1986թթ.: Ինչպես 1953թ., երն նա առաջին անգամ Շիշեկլիի վարչակարգի օրոք դարձավ պատգամավոր, Էպլիդաթյանը վայելում էր իշխանության աջակցությունը: Երբ ընտրությունները մոտենում էին և պատրաստվում էին ընտրական ցուցակները, Էպլիդաթյանը՝ Ալ-Ասադի հանձնարարականով, ներառվում էր ընտրական ցուցակներով¹¹:

¹¹ Փաշյան Ա., Հարությունյան Լ., Միրիայի հայ համայնքը, արդի հիմնախնդիրներ, Երևան., 2011թ., էջ 26:

1970-ականների կեսերին հայ համայնքը դարձավ կառավարության ամենավստահելի համայնքներից մեկը: Հայերը չունեին քաղաքական հավակնություններ Սիրիայում և խնդիրներ չէին ստեղծում վարչակարգի համար:

Լիբանանի Երկրորդ քաղաքացիական պատերազմը /1975-1990թթ./ հնարավորություն ստեղծեց Սիրիայում իշխանության և հայերի միջև քաղաքական հարաբերությունների էլ ավելի սերտացման համար հատկապես ոչ պաշտոնական մակարդակում: Հայերն աջակցություն ցույց տվեցին Սիրիային, երբ սիրիական բանակն առաջին անգամ ներխուժեց Լիբանան 1976թ. ապրիլին: Սիրիացիներին, իրենց հերթին, շահագրգռված էին հայերի հետ համագործակցությամբ, ինչպես նաև լիբանանյան քաղաքական դերակատարներից գոնե մեկի հայ համայնքի, չեզոքության պահպանմամբ: Բացի այդ հայերի հետ համագործակցությունը ձեռնտու էր նաև այլ ոլորտներում, մասնավորապես Սիրիա-Թուրքիա, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ի հետ հարաբերություններում: Հաֆեզ Ալ-Ասադի նաժազահության վերջին տասնամյակում, ինչպես նաև նրա որդու Բաշար Ալ-Ասադի նախագահության շրջանում իշխանությունները երաշխավորում էին երկրի ավանդական կրոնական համայնքների ճանաչումը, սակայն, դրա հետ մեկտեղ, պարբերաբար կանխում էին համայնքային կամ էթնո-մշակութային ինքնության շուրջ որևէ շեշտադրում, ինչն ունակ էր, ըստ իշխանությունների, վնասել հասարակական անդորրը: Սիրիացիները շատ լավ տեղեկացված են իրենց գյուղերի և քաղաքների նակչության էթնիկ, մշակութային և կրոնական նկարագրին և գիտեն այն դերի մասին, որ խաղում է դավանական պատկանելիությունը սիրիական քաղաքական կյանքում: Սակայն վարչակարգը «կարմիր գծով» սահմանափակում է այդ թեմայով որևէ հասարակական քննարկում:

Հայկական համայնքը ևս բացառություն չէ. այն շարունակում է գոյություն ունենալ որպես քաղաքական սուբյեկտ և ոչ պաշտոնապես այդպիսին ընկալվում է իշխանության կողմից: Սիրիական բաասական վարչակարգում հայերը բավական քիչ են ներգրավված: 2000-ականների սկզբին միայն 400 հայ էր Բաաս կուսակցության անդամ: Հայկական համայնքայի համերաշխությունը շարունակում է բերել փոքր, բայց արժեքավոր քաղաքական կապիտալ: Ոչ պաշտոնական քաղաքական համաձայնությունը պետության և համայնքի միջև, որի մասին արդեն նշվել է, շարունակում է գործել նաև Բաշար Ալ-Ասադի նախագահության շրջանում: Հայկական համայնքն Ասադների իշխանության ներքո ունի կուռ, կայացած համայնքային ինստիտուտներ՝ եկեղեցիներ, ազգային իշխանություն, դպրոցներ, մարզային և մշակութային միություններ և այլն, որոնք էլ համակարգում են համայնքային կյանքն ու գործունեությունը: Միայն հայկական քաղաքական կուսակցությունների գործունեությունը շարունակում է մնալ ոչ արտոնված:

Սիրիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցությունն տեսանկյունից հայերին երաշխավորված էր /բացառությամբ երկու տարի

ընդմիջման՝ 1990-1992թթ./, խորհրդանշական ներկայություն սիրիական խորհրդարանում: 1994թ. երկար տարիներ Միրիայի Խորհրդարանում պագամավոր լինելու հետո դատավոր Էպիդորթյանն անցավ թոշակի: Կասկած չկար, որ վարչակարգը շարունակելու էր վճռորոշ դեր խաղալ նոր հայ ներկայացուցչի ընտրության հարցում: 2003թ. խորհրդարանական ընտրություններում հաջողության հասավ իրավաբան Սումբուլ Սումբուլյանը, ում իրենց աջակցությունը հայտնեցին երեք հայկական եկեղեցիներն ու հայկական ասոցիացիաների ներկայացուցիչների համաժողովը: Հայերը նար ներկայացված են Հալեպի տեղական վարչական մարմիններում: 2003թ. նոյեմբերին մեկ հայ տեղ զբաղեցրեց 50 անդամներից բաղկացած Հալեպ քաղաքի խորհրդում, որը կազմված է 99 անդամից:

Միրիական քաղաքական դաշտում, ֆրանսիական մանդատի շրջանից սկսած, կրոնի և պետության միջև հարաբերությունների հարցը բանավեճերի, եթե ոչ զինված հակամարտության հարց էր: Հաֆեզ Ալ-Ասադի վարչակարգի օրոք նշված հարցը չկորցրեց իր արդիականությունը: Ալ-Ասադն անհանգստացած էր, որ համայնքի ղեկավար շրջաններում Բասա կուսակցության աշխարհիկ գաղափարախոսությունը կարող էր խոչընդոտ լինել վարչակարգի օրինականացման հարցում: Իր իշխանություն ամրապնդման նպատակով Ալ-Ասադը պատրաստ էր մեղմել կուսակցության աշխարհիկ դիրքորոշումը և գնալ փոխզիջման: Անձնական մակարդակում Ասադը փորձում էր հասարակության շրջանակում ամրապնդել իր բարեպաշտ մուսուլմանի կերպարը և ապացույցներ գտնել հաստատելու, որ ալավիները ճշմարիտ մուսուլմաններ են, քանի որ սուննիները նրանց համարում էին անհավատներ և ոչ մուսուլմաններ: Այդուհանդերձ, Ալ-Ասադի կրոնական քաղաքականության առաջին դրսևորումը 1973թ. սահմանադրության մեջ այն հոդվածի ներգրավումն էր, որով երկրի նախագահ կարող էր լինել միայն մուսուլմանը: Բացի այդ՝ սահմանադրությամբ երկրի պետական կրոն հռչակվեց իսլամը: Այս քայլերն ուղղված էին՝ մեղմելու երկրի սուննի մեծամասնության դժգոհությունը: Նոր սահմանադրության 35-րդ հոդվածը երաշխավորում էր «ղավանանքի ազատությունը և պետությունը հարգում էր բոլոր զավանանքները: Պետությունը երաշխավորում էր կրոնական ազատությունները, քանի որ դրանք չէին խաթարում հասարակական կարգը»:

Հայ համայնքի կարծիքով՝ նոր սահմանադրությամբ պաշտպանված էին իրենց կրոնական իրավունքները: Հոգևոր գործունեությանը զուգահեռ՝ Հայկական եկեղեցին կարևոր դերակատարում ուներ սիրիական նոր վարչակարգի և հայկական համայնքի միջև հարաբերություններում: Արաբական Միացյալ Հանրապետության գոյության շրջանում Գամալ Աբդ Ալ-Նասերի ղեկավարությամբ, ինչպես նաև Բասսի կառավարման շրջանում՝ 1960-ականներին, հայկական եկեղեցիներն ապաստան էին տալիս նաև հայ այլախոհներին: Միրիայի պայմաններում եկեղեցիները շատ ավելի կարևոր գործառույթներ ունեին, քան կուսակցություններն ու ասացացիաները:

Նրանք կապող օղակ էին պետության և համայնքի միջև: Եկեղցին ակտիվ մասնակցություն էր ունենում համայնքային գործունեության բոլոր ոլորտներում, ինչպես օրինակ՝ հայ սկաուտ տղաների ամառային դպրոցների բացումից մինչև համայնքային կենտրոնի բացում, ինչպես նաև հրատարակությունների թույլատրում: Սա հնարավորություն էր տալիս սիրիական ղեկավարությանն ավելի հեշտությամբ վերահսկել համայնքային գործունեությունը:

1970թ. Հաֆեզ Ալ-Ասադի իշխանության գալուց հետո հայկական դպրոցները Միրիայում կարողացան մասնակիորեն դուրս գալ 1960-ականների վերջին ստեղծված ճգնաժամային վիճակից: Բարելավվեցին հարաբերությունները պետության և հայկական դպրոցների միջև: Հայկական կրթական համակարգը ոչ պաշտոնական համաձայնության եկավ իշխանությունների հետ և ստացավ որոշակի ինքնավարություն:

Իրավական շրջանակը, որում գործում էին հայկական դպրոցները, առանձնապես չէին տարբերվում 1960-ականների 2-րդ կեսին ընդունվածից: 1973թ. սահմանադրության 3-րդ գլխի 21-րդ հոդվախը սահմանում էր, որ ազգային կրթության համակարգը «պարտավոր է դաստիարակել արաբական, ազգային, սոցիալիստական սերունդ գիտական ուսումնասությամբ, որը հպարտ կլինի իր հայրենիքով, ժառանգությամբ և պատրաստ պայքարելու ազգային միասնության, ազատության և սոցիալիզմի նպատակների իրականացման համար» Ավելի ուշ հոդվածի 23-րդ /1/-ում ավելացվեց, որ «Ազգային սոցիալիստական կրթությունն ընգծում է միասնական արաբական սոցիալիստական հասարակության կազմավորումը: Այն շեշտում է բարոյական արժեքների համախմբումը և արաբական ազգի գերագույն նպատակների իրագործումը: Պետությունը աջակցում և պաշտպանում է կրթության այս համակարգը»: Վերջապես 37 /4 / հոդվածը սահմանում էր, որ պետությունը վերահսկում է կրթության համակարգը և ուղղորդում այսպես, որ այն ծառայի հասարակության կարիքներին ու արտադրությանը: Հայկական դպրոցները շարունակում էին գործել 1967թ. ձեռք բերված փոխզիջումային համաձայնության շրջանակներում:

Այնուհանդերձ, առօրյա իրականությունում սահմանափակումները թուլացվեցին: Ծրագրով սահմանված էր, որ հայերեն պետք է դասավանդվեր շաբաթական 4 անգամ, իսկ կրոն՝ 2 անգամ, սակայն ժամանակի ընթացքում ուսուցիչները կարող էին փոփոխություններ մտցնել ծրագրում և կրոնին նախատեսված ժամերն օգտագործել լեզու դասավանդելու նպատակով: Հայկական մասնավոր դպրոցները պարտավոր էին հետևել պետական կրթական ծրագրին, ինչը նպատակ ուներ նվազագույնի հասցնել հայ «սեփականատիրոջ» միջամտությունը կրթական ծրագրերում: Սակայն կարճ ժամանակ անց կրթության նախարարության միջամտությունը թուլացավ, վերահսկողությունը նույնպես, և կրթական ծրագիրը

հիմնականում մշակում և իրականացնում էր դպրոցական խորհուրդն ու դպրոցի «սեփականատիրոջ» ներկայացուցիչը:

1990-ականների ընթացքում և 2000-ականների սկզբին սիրիական պետության և հայկական կրթական համակարգի միջև հարաբերությունները գրեթե չէին տարբերվում 1970-ականներին սահմանված կարգերից: Դպրոցները մասնավոր էին և հայկական սեփականություն էին համարվում և գործում էին մեծ մասամբ հայկական եկեղեցու հովանու ներքո: Կրթության նախարարությունը շարունակում էր սահմանել պետական չափորոշիչներ, որոնք պարտադիր էին Միրիայում գործող բոլոր այդ թվում նաև հայկական դպրոցների համար: Կրթական ծրագիրը մինչև օրս էլ շարունակում է հաստատվել կրթության նախարարության կողմից: Հայկական դպրոցները պետք է ընդունեն պետական ծրագրի չափորոշիչները արաբերեն դասավանդման հետ կապված: Նրանց թույլատրվում է շաբաթական երկու անգամ դասավանդել կրոն և չորս ժամ հայոց լեզու: Պաշտոնապես հաստատված հարաբերությունների շրջանակներում պետության և հայկական դպրոցների հարաբերություններն ընդհանուր առմամբ բնորոշվում են որպես համագործակցային: Մի կողմից, կառավարությունը քաջալերում և նպաստում է հայկական դպրոցների ակտիվ ներգրավմանն ազգային կրթական ծրագրերում՝ ամրապնդելով սիրիական ինքնությունն ու բասական վարչակարգի դիրքերը դրանցում: Հայկական հաստատությունները, ինչպես և այլ սիրիական դպրոցներ, հստակորեն հետևում են պետական ծրագրին: Դրանցում ամրացված են ազգային ու կուսակցական դրոշները, փակցվախ են նախագահի նկարները, տոնվում են սիրիական ազգային տոները, ինչպես նաև ներգրավված են Բասս կուսակցության տարբեր ծրագրերում:

Մյուս կողմից, կառավարությունը ոչ պաշտոնապես աշխատում է նվազագույնի հասցնել հայկական դպրոցների գործունեությանը միջամտել և ավելի ազատական մոտեցում է ցուցաբերում հայկական դպրոցների ծրագրերի նկատմամբ: Մասնավորապես դրանցում կրոնին տրամադրվող դասաժամերը ևս տրամադրվում են հայոց լեզվի ուսուցմանը, ինչպես նաև երաժշտության դասավանդման համար նախատեսված ժամերը ևս օգտագործվում են հայկական մշակութային ժառանգության հետ հայ աշակերտներին ծանոթացնելու նպատակով: Հայկական դպրոցներում սիրիական խորհրդանիշների հետ մեկտեղ թույլատրվում է նաև փակցնել հայկական խորհրդանիշներ:

Չնայած համագործակցային հարաբերություններին, որ առկա են պետության և հայկական դպրոցների միջև, այնուամենայնիվ դրանք չեն կարող ամբողջությամբ չեզոքացնել այն սահմանափակումների հետևանքները, որ հայկական կրթությունը Միրիայում ստիպված էր հաղթահարել 1960-ականների երկրորդ կեսից սկսած¹²: Հայերենի դասավանդման պարագայում շաբաթական չորս ժամը չափազանց քիչ է

լեզվի իմացության բավական բարձր մակարդակ ապահովելու համար: Փորձառություն ունեցող ուսուցիչներից մեկը 2003թ. նոյեմբերին մասնավոր գրույցում, չցանկանալով հրապարակել իր անունը, նշեց, որ հայոց լեզվի իմացությունը սկսեց վատանալ 1967թ. հետո, և որ «ավագ սերունդը մտածում է հայերեն, մինչդեռ երիտասարդ սերունդը մտածում է արաբերեն և գրում հայերեն»¹³:

Չնայած սիրիահայերի շրջանում ևս նկատվող արտագաղթին՝ այնտեղ գործող հայկական դպրոցները, Լիբանանի հետ համեմատած, ավելի քիչ են ազդվում այդ գործոնից: Այս կապակցությամբ առանձնացնենք երեք գործոն.

1. Հայկական դպրոցները համարվում են բավական բարձր մակարդակի դպրոցներ պետականների հետ համեմատած: Արդյունքում շատ հայկական դպրոցներում ուսանում են նաև ոչ հայ հիմնականում քրիստոնեական այլ համայնքների միջին խավին պատկանող երեխաներ:
2. Սիրիահայ համայնքը շատ ավելի կառչած է իր մշակութային ավանդույթներին և վախենում է դրանք կորցնելուց: Հայկական ընտանիքները հազվադեպ են ընտրում այլընտրանքային կրթության հնարավորությունները:
3. Վերջապես, հայկական դպրոցներում ուսուցումը, չնայած տնտեսական մի շարք դժվարություններին, շարունակում է, ընդհանուր առմամբ, մնալ հասանելի:

Պետք է արձագանքել նաև , որ Լիբանանի հայկական դպրոցները լուրջ մրցակիցներ ունեն՝ հանձինս տեղական մյուս մասնավոր ուսումնական հաստատությունների, ինչը չի կարելի ասել Սիրիայի պարագայում:

Ի տարբերություն 1950-ականների, երբ համայնքը ներքաշված էր գաղափարախոսական տարբեր վեճերի ու հակասությունների մեջ, ներկայումս այն ավելի միասնական կառույց է, որի տարբեր շերտերի ու 7րջանակների մեջ կա երկխոսություն և համագործակցություն: Սակայն սիրիահայ համայնքում կան առանձին կնճռոտ խնդիրներ, որոնք վաղ թե ուշ, կարիք ունեն կարգավորելու: Այդ խնդիրներից է թեմական հարցը, որ գոյություն Դամասկոսի հայ համայնքում: Այսպիսով, Հայոց թեմի առաջնորդանիստը Ս. Սարգիս եկեղեցին է: Թեմական հարցը պատակտել է դամասկոսահայ համայնքը, որը գործնականում բաժանված է երկու թևի: Առաջինի մեջ մտնում են Էջմիածնական կողմնորոշում ունեցողները՝ հնչակյան, ռամկավար, բարեգործական և կոմունիստ շրջանակները, մյուս թևում՝ դաշնակցական, որոնք անթիլիասական կողմնորոշում ունեն: Վերջիններս բոյկոտում են այն միջոցառումները, որոնք կազմակերպվում են Դամասկոսի Հայոց թեմի առաջնորդի հովանավորությամբ: Թեմական հարցը վերաճել է գործնականում

¹³ Փաշյան Ա., Հարությունյան Լ., Սիրիայի հայ համայնքը, արդի հիմնախնդիրներ, Երևան., 2011թ., էջ 32:

չհանգուցալուծվող խնդրի, որը շատ դեպքերում ջլատում է համայնքի ուժերը: Այդ պայքարն առավել ակնհայտ է դառնում տեղական ազգային իշխանության ընտրությունների ժամանակ: Երկու թևերը պարբերաբար հակադարձում են միմյանց, զգալի ռեսուրսներ ներդնում՝ հաղթելու տեղական ազգային ընտրություններում: Այս իրողությունը վերաճել է ազդեցության ընդլայնման մի յուրահատուկ պայքարի և պայմանավորված է որոշակի քաղաքական ու տնտեսական շահերով: Անգամ համահայկական նշանակություն ունեցող միջոցառումները, այդ թվում Եղեռնի զոհերի հիշատակի օրը Ապրիլի 24-ը, Դամասկոսում նշվում է տարանջատ: Շատերի կարծիքով թեմական խնդիրն ակտիվություն է մտցնում համայնքում, սակայն այդ երևութական աշխուժությունը, ըստ էության, անառողջ մրցակցության արդյունք է:

Միրիահայերը ներկայումս աչքի են ընկնում ազգային բարձր գիտակցությամբ: Հայաստանի գաղափարը ազգապահպանության կենտրոնական տարրն է, օգնում է դրա կենսունակությունը: Կարելի է ասել, որ սիրիահայերը լուրջ ջանքեր են գործադրում հայկական ինքնությունը պահպանելու հարցում: Ազգային ծրագրերը փաստորեն, մշակվում են միությունների ներսում և գործնականում իրականացվում տվյալ միության ենթակառուցվածքների միջոցով: Համայնքն ապրում է ազգային, հոգևոր-մշակութային և հասարակական բավական աշխույժ կյանքով, առավելապես հայախոս է: Ազգային դաստիարակությունը շարունակվում է ինչպես մշակութային և մարզական միություններում, այնպես էլ՝ ընտանիքում: Հայկական թերթեր Միրիայում չեն հրատարակվում, սակայն հայերը սիրում են հետևել առաջին հերթին Լիբանանում տպագրվող հայկական թերթերին, որոնցից են՝ «Ազդակը», «Զարթոնքը», «Արարատը» և այլն: Միրիահայերի մեծ մասը պարբերաբար հետևում է հայաստանյան իրադարձություններին: Լիբանանյա հեռարձակման շնորհիվ վերջիններս դիտում են Հ1-ը և հայաստանյան այլ ալիքներ: Նրանք ցանկանում են Հայաստանը տեսնել զարգացած երկիր: Հայաստանում կան իրողություններ, որոնք բացասաբար են ընկալվում նրանց շրջանում: Միրիահայերին առաջին հերթին մտահոգում է Հայաստանում մի շարք արատավոր երևույթների, ինչպես, օրինակ՝ աղանդների տարածումը: Բացի այդ, տարբեր առիթներով Հայաստանում բախվելով վարչական և սոցիալական խնդիրների սիրիահայերից շատերը Հայաստանը համարում են դեռևս կայացման գործընթացում գտնվող երկիր:

Չնայած հայերն առօրյա և գործնական կյանքում տեղացիների հետ հարաբերություններում խնդիրներ չունեն, սակայն հիմնականում գերադասում են շփումը հայրենակիցների հետ: Հայերը, կարելի է ասել, ապագայի նկատմամբ մտահոգ են: Անկանխատեսելի զարգացումների հեռանկարը, տարածաշրջանում միջէթնիկ և միջդավանական լարվածությունը, կրոնականացվածության մակարդակի աճը որոշակի մտավախություն և ազգային անվտանգությանն առնչվող ներքին տագնապ են առաջացրել: Իր հերթին, իսլամական միջավայրը, մասնավորապես դրանում գոյություն ունեցող կրոնական ծայրահեղական տրամադրությունների աճը

փոքրամասնությունների, այդ թվում՝ հայերի շրջանում, ստեղծում է որոշակի անհարմարության զգացողություն, չնայած վերջիններս իրենց համարում են Սիրիայի լիիրավ քաղաքացիներ: Էթնիկ ինքնության պահպանմանն ուղղված ջանքերը գնալով դժվարանում են: Սիրիահայ համայնքը ծերանում է սակավ ամուսնությունների պատճառով, աստիճանաբար շատանում են խառնամուսնությունները: Արաբական մշակույթը, որ որոշակի ազդեցություն ունի երիտասարդների վրա, ակտիվորեն ներմուծվում է հայ համայնք: Բացի այդ, կա մի խավ, որն իրեն հեռու է պահում ազգային կյանքից: Ի վերջո, կան արաբախոս շատ ընտանիքներ, որոնց մեջ հայկական շրջանակում մնալու ցանկությունն աստիճանաբար նվազում է:

Սակայն ամենալուրջ մարտահրավերը Սիրիայում տնտեսական իրադրության վատթարացումն է, ինչն էապես նպաստում է և կնպաստի արտագաղթի աշխուժացմանը: Հայերն արտագաղթում են և առաջիկայում էլ կշարունակեն արտագաղթել հիմնականում Լիբանան, Արաբական Միացյալ Էմիրություններ, ԱՄՆ, Կանադա, նաև շատ քիչ չափով ԵՄ երկրներ: Արտագաղթողների մեծ մասը երիտասարդներ են, որոնք ուսանելու են գնում և չեն վերադառնում, կամ էլ մեկնում են արտագնա աշխատանքի: Իսկ դա նշանակում է, որ հայ երիտասարդների մի զգալի մասը՝ որպես ազգային ներուժ, Սիրիայում այլևս գործունեություն չի ծավալում:

Վ Ե Ր Ջ Ա Բ Ա Ն

Այսպիսով, սիրիահայ համայնքը Հայկական սփյուռքի ավանդական և կայացած, համայնքներից մեկն է: Ունի զգալի մարդկային և ֆրանսիական ներուժ ու տարաբնույթ կառույցներ և ներառում է գաղափարական ու սոցիալական տարբեր շերտեր: Սիրիայի հայ համայնքը Սփյուռքի այն բացառիկ համայնքներից է, որը մեծ տեղ է տալիս հայապահպանությանը: Հայկական ինքնության պահպանման համար կարևոր գործոն է Սիրիայում հայկական կրթական, մշակութային ու մարզական միությունների ակտիվ գործունեությունը, հայերենի օգտագործումը, հայրենիքի գաղափարը, կապը Հայաստանի հետ: Սիրահայերը, ինտեգրված լինելով սիրիական հասարակությանը, միշտ ձգտել են պահպանել իրենց ազգային դիմագիծը: Սիրիահայ համայնքում վերջին շրջանում հայապահպանությանն ուղղված ջանքերը որոշակիորեն դժվարացել են: Գլոբալիզացիան, խառնամուսնությունները, ամուսնությունների փոքր թիվը և ժողովրդագրական աճի նվազումը, արաբերենի ավելի լայն օգտագործումը, անտարբերությունը էթնիկ ինքնության պահպանման հարցում, ինչպես նաև տարածաշրջանում ստեղծված լարված իրավիճակը, երկրում կրոնականացվածության մակարդակի աճը, բացասաբար են անդրադառնում համայնքի ազգային դիմագծի վրա, սակայն ամենամեծ մարտահրավերը քաղաքական և տնտեսական անկայունությամբ պայմանավորված արտագաղթն է: Սիրիահայ համայնքում շատ քիչ են այն ընտանիքները, որոնց անդամներից գոնե մեկը արտերկրում չապրի: Մեծ տարածում է ստացել հայ երիտասարդների՝ դրսում ուսանելու պրակտիկան: Նրանք հեռանում են Սիրիայից և, կարելի է ասել, այլևս հետ չեն վերադառնում: Բացի այդ, ընդլայնվել է նաև Սիրիայի հարևան, մասնավորապես Ծոցի երկրներ արտագնա աշխատանքի մեկնելու միտումը:

Հարկ է նշել, որ Սիրիայի հայ համայնքի օրակարգն անքակտելիորեն կապված է Սփյուռքի օրակարգի հետ, որտեղ կարևոր տեղ ունեն Հայ դատի և Հայոց ցեղասպանության հարցերը: Սիրիահայերն այս հարցում զգալի ազատություններ ունեն՝ նշված հարցերին անդրադառնալու առումով: Սակայն այդ օրակարգի նկատմամբ պետության մոտեցումն առանձին դեպքերում պայմանավորված է եղել թուրք-սիրիական հարաբերություններում նկատվող զիզգագներով:

Մեծ ձեռքբերում կարելի է համարել նաև այն, որ հայերը Սիրիայի լիիրավ քաղաքացիներ են, վայելում են թե՛ իշխանության, թե՛ հասարակության համակրանքը: Թե՛ հայերը և թե՛ սիրացիները միմյանց համարժեք են ընկալում: Հայերը ներգրավված են Սիրիայի սոցիալ-տնտեսական և մշակութային համակարգում: Նրանք Սիրիան համարում են իրենց հայրենիքը: Սիրիահայ համայնքը տիրապետում է ինքնակազմակերպման բազմաթիվ արդյունավետ, սակայն ավանդական մեխանիզմների

և կարիք ունի արդիականացնելու ազգային կազմակերպման ավանդական գործառնությունները, իրականացնելու սերնդափոխություն: Խնդիրն այն է, որ Սիրիայում հայկական ազգային կառույցը շատ դեպքերում իր վրա կրում է սիրիական պետության ազդեցությունը:

Սիրիայում ներկա փուլի սոցիալ-քաղաքական ճգնաժամը հայերի համար ավելի ,տահոգիչ է ոչ այնքան հնարավոր իշխանափոխության, այլ երկրում սկսված տնտեսական ճգնաժամի պատճառով: Մտավախություն կա, որ այն դեռևս երկար ժամանակ կշարունակվի: Այս իրողությունն առաջիկա տարիներին լրջագույն վնաս կարող է հասցնել համայնքի թվաքանակին՝ վնասելով նաև Սիրիայում հայերի հեռանկարը:

Գրականության ցանկ

- 1 . Աբրահամյան Ա., Չամառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հ. 1, Երևան, 1964:
- 2 . Փաշյան Ա., Չարությունյան Լ., Սիրիայի հայ համայնքը, արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, 2011:
- 3 . Չայ Սիյունք հանրագիտարան, Երևան, 2003:
- 4 . Թովուզյան Յ., Սիրիայի և Լիբանանի հայկական գաղթօջախների պատմություն (1841-1946), Եր., 1986:

